

## Kitap Tanıtımı

### Mâlikî Ekolünün Temel Eserlerinden *el-Müdevvenetü'l-Kübrâ* ve Yazarı Sehnûn (v. 240/854 ) Üzerine...

Dr. Ali PEKCAN

Bu çalışmamızda Mâlikî mezhebinin önde gelen müctehitlerinden Sehnûn'un kısaca hayatı, onun '*el-Müdevvenetü'l-kübrâ*' adlı eserinin yazım ve oluşum sürecinden bahsedeceğiz. Ayrıca bu eserin Mâlikî mezhebindeki hiyerarşik yeri ile Mâlikî fıkıh literatüründeki öneminden söz edeceğiz.

#### I. SEHNÛN'UN HAYATI VE ESERLERİ

##### A. Adı-Doğumu:

Sehnûn'un<sup>1</sup> asıl adı, *Abdüsselâm b. Sa'îd b. Habîb b. Hassân b. Hilâl b. Bekâr b. Rabî'a et-Tenûhî*'dir. Aslen Sûriye'nin Humus şehrinde doğmuştur. Babası Saîd, Humus'tan seçilerek Endülüse gönderilen askerler arasında yer alıyordu. Orada kalıp yerleşmiş, Sehnûn da bu bölgenin önemli şehirlerinden birisi sayılan Kayrevân yakınlarındaki '*Miryânetü's-Şarq*' adı verilen belde de 160/777 yılı Ramazan ayında dünyaya gelmiştir.<sup>2</sup> Kendisi İmâm Mâlik'in vefatında önce doğmasına karşın kendisini görememişti. Öyle ki buna çok üzülmüş ve: "Fakirliğin gözü kör olsun! o olmasaydı Mâlik'e yetişir ona mülakâ olurum!" dediği rivayet edilir.<sup>3</sup>

##### B. İlmî Seyahatleri ve Faaliyetleri:

Sehnûn, önce Kayrevân'da bulunan bilginlerden ilim tedris etti. Hadis konusundan daha çok fıkıh alanında mahir idi. Bu bilginler arasında Ebû Hârice Behlûl, İbn Ebî Hassân, Ali b. Ziyâd, İbn Gânim, İbn Eşras, İbn Ebî Kerîme ve onun kardeşi Habîb, Muâviye b. es-Samâduhî, Ebî Ziyâd er-Ruaynî vb. bulunmaktadır. Tunus'a gittiği zaman bilhassa İbn Ziyâd'dan (v.183/799) çok istifade etti. Ardından Mısır'a gitti. Orada İmâm Mâlik ile uzun süre birlikte olup, ilmî faaliyetlerde bulunan, Mâlikî mezhebinin tanınmış yayılmasında büyük emekleri

<sup>1</sup> *Sehnûn* onun lakabı olup, *Suhnûn* şeklinde de okunmuştur. Doğrusu aynı zamanda yaygın kullanımı birinci şekildedir okuyuştur (Mes.Bkz. İbn Cemâ'a, *el-Menhelü'r-raviy*, Dımeşk 1406, I, 134; Suyûtî, *Tedribü'r-râvî*, Riyad, ts., II, 278).

<sup>2</sup> İbn Mâkûlâ, *el-İkmâl*, Beyrut 1411, IV, 265; Hudarî Bek, Muhammed, *Târîhu't-teşrî'l-İslâmî*, Beyrut 1988, s.166; Ebû Zehra, Muhammed, *Mâlik*, Kahire, ts. (Dâru'l-Fikri'l-Arabî), s.202, 203; Kattân, Mennâ', *Târîhu't-teşrî'l-İslâmî*, Beyrut 1993, s.291, 292; A.M.Muavvad-A.A.Abdülmevcûd, *Târîhu't-teşrî'l-İslâmî*, Beyrut 2000, II,134; Mahlûf, Muhammed, *Şeceratü'n-nûru'z-zekiyye fî tabakâti'l-Mâlikîyye*, Beyrut [1349 da yapılan baskıdan ofset], s.70

<sup>3</sup> Bkz. Muavvad-Abdülmevcûd, *Târîhu't-teşrî'l-İslâmî*, s.135.

geçen Abdurrahmân b. Kâsım (v.191/807), İbn Vehb (v.199/814) Eşheb (v.204/819), Tuleyb b. Mâlik, Abdullah b. Abdilhakem (v.224/839), Şu'ayb b. Müslim, İbn Nâfi' es-Sâîğ, Ma'n b. İsâ, Ebû Damura, İbnü'l-Mâcîsûn (v.212/827) gibi önde gelen müçtehitlerden hem fıkıh hem de hadis dersleri aldı rivayetlerde bulundu.<sup>4</sup> Bir müddet sonra da Medine'ye giderek, İmâm Mâlik'in vefatından sonraki döneme rastlayan bu seferinde, Medineli alimlerden ilim aldıktan sonra 191/807'de Afrika'ya döndü.<sup>5</sup>

Afrika'ya döndüğü zaman bütün yüzler ona çevrildi. Gönüller ona yöneldi. Onun dönemi, ilmi çalışmaların yeniden canlanma başlangıcı oldu. Arkadaşları, Kayrevân halkını aydınlatan 'ışıkları' oldular. Bu arada herkesin güvenle kaynak saydığı 'el-Müdevvene'yi telif etti. 74 yaşında iken (234/839) 'Afrika genel kadılığı'na getirildi. Vefatına kadar bu önemli görevde kaldı. Kadılığı dolayısıyla sultan'dan ne bahşış ne maaş ne de herhangi bir nâm altında bir şey aldı. Fakat yardımcılarını, yazıcıları ve diğer kadıları için Ehl-i Kitâp'tan alınan cizye vergisinden bir kısmını alırdı. Sözle düşmanına sataşan şahitlere müdahale eden davacı ve davalıların (ta'zir yetkisine dayanarak) sopalattırır. Kadıya müracaat eden taraflardan birisi, şâhîde kusur isnat ettiği veya şahitlik niteliği taşımadığını iddia ettiği zaman; "Şahitlerin durumlarını sen bana sor zira onların durumlarını çok iyi bilirim" derdi. "Şahitlerin kusurları olup-olmadığı ve gerekli niteliği taşıyıp-taşımadığı hususlarına ben senden daha fazla titizlikle önem veririm. Sen benim kadar ehemmiyet verme imkanına sahip değilsin!" derdi. Boşama ve köle azat etme gibi şeylerle yemin edenleri te'dip eder, 'Allah'tan başkasıyla yemin edilmez' diye onları şiddetle uyarırdı. Fasıklığı gerektiren suçları işleyenleri de azarlardı. Pazarlardan ve çarşılardan cezaya müstahak olanları yakalatıp, başka yerlere sürdürürdü.<sup>6</sup>

Halk onun bu prensibini bildikleri için, çarşıdan uzaklaştırılmayı hak eden kimselerin isimlerini liste halinde yazarak ona sunardı. Kendisi de ismi verilen şahısları tek tek çağırarak, yaptığı soruşturma neticesinde suçlu olduğu tespit edilenleri cezalandırır suçsuz olanların haklarını arardı.<sup>7</sup>

Dönemin bilginlerinden İsmail b. İbrahim'in anlattığına göre, kendisi bir defasında Sehnûn'un yanına gitmiş bu sırada o, yargı ile meşguldür. Bu arada bir de bakmış ki, Sehnûn'un boynunda zikir ve tesbihât çekmek için bir tesbih asılıdır! Kendisinden yapılan bir rivayete göre şunları söylemiştir:

"...Âhiretini dünyası karşılığında başkasına satanların, sadece (dünyacı) müfti(ler) olduğunu gördüm!?... İnsanlar arasında fetva vermeye en cesaretli olanları ilmi en az olanlarıdır!...Fetvâ verirken, doğru cevabı vermede acele ve hızlı davranmak, mal fitnesinden daha tehlikelidir... Bu dünyadan, Allah Teâlâ'nın (âhirette) beni, kendi reyimle hüküm verdiğim şeklinde bir soru sorma(yacağın)dan emin olarak ayrılıyorum!"<sup>8</sup>

<sup>4</sup> Zehebî, *Mizânü'l-i'tidâl fî nakdi'r-ricâl*, Beyrut 1995, VIII,113; İbn Hacer, *Lisânü'l-Mizân*, Beyrut 1986, III, 8.

<sup>5</sup> Zehebî, *Siyeru a'lâmü'n-nübelâ*, Beyrut 1413 [ thk. Suayb el-Arnâvût ], XII, 64; Hudari Bek, *a.g.e.*, s.166; Karaman Hayrettin, *İslâm Hukuk Târihi*, İstanbul, ts., s.102,103; A.M.Muavvad-A.A.Abdülmevcüd, *Târihu't-teşri'i'l-İslâmî*, s.135.

<sup>6</sup> Hudari, *a.g.e.*, s.166, 167; Bilmen Ö. Nasuhi, *Hukuk-ı İslamiyye ve Istilâhât-ı Fıkhiyye Kâmusu*, İstanbul 1985, I, 451; Ebu Zehra, *a.g.e.*, s.203 vd.

<sup>7</sup> Hudari, *a.g.e.*, s.167

<sup>8</sup> Zehebî, *Siyer*, XII, 64-69; [ أجراً الناس على الفتيا أكلهم علما ]

İbn Hıbbân el-Büstî (v.354/965), kendisini *sika* olarak kabul ederken,<sup>9</sup> *Ebu'l-Arab* lakaplı Muhammed b. Ahmed b. Temîm ise onun hakkında şunları söyler:

"Sehnûn, sika; hâfız, fağîh ve âlim idi. Başkasında zor toplanıp bir araya gelen bir çok meziyet kendisinde toplanmıştı. Başlıca meziyetleri arasında; geniş ve üstün fıkıh ilmi, samimi ve dürüstlüğü, takvâsı, hak yolda keskin kılıç olması, maddiyâta iltifat etmemesi, giyecek ve yiyecekte sâdeliği seçmesi ve cömert olması sayılabilir. Sultandan hediye kabul etmezdi. Arkadaşları defalarca bahşişlerle mükâfatlanırken, kendisi bunlara hiç iltifat etmezdi...Hocası Abdurrahmân b. Kâsım (v.191/807) onun hakkında: "Afrika'dan yanımıza, Sehnûn gibi bir kimse daha gelmemiştir!" demiştir.<sup>10</sup>

Vefâtı: 240/853 yılı Receb ayının dokuzunda öğleden önce vefat etmiş, cenaze namazını Muhammed b. Ağleb kıldırmış, aynı gün ikindi namazından sonra da defnedilmiştir.<sup>11</sup>

### C. Eserleri:

Literatür tanıtımı yapan bazı önemli kaynaklar, onun *el-Müdevvene*'den başka bir eserini zikretmezler.<sup>12</sup>

## II. EL-MÜDEVVENE VE MÂLİKÎ EKOLÜNDEKİ YERİ:

Müdevvene, Mâlikî mezhebinde, İmâm Mâlik'in yazdığı *el-Muvatta*'dan sonra en değerli eserdir. Bu nedenle mezhepte önemli bir yere sahiptir.<sup>13</sup>

### A.Eserin oluşum süreci hakkında:

*el-Müdevveneyi* daha yakından tanımak için onun meydana getiriliş sürecini bilmek gerekir. Şimdi biz, bu serüvene kısaca temas etmek istiyoruz.

Mâlikî mezhebinin birinci temel kitabı hiç kuşkusuz ki, *Muvatta*'dır. *Muvatta*, sadece İmâm Mâlik'in en yakın arkadaşları ve talebeleri tarafından değil, İmâm Muhammed İmâm Şafî gibi bir çok başka yöre fakihleri tarafından da ya doğrudan kendisinden ya da onun birinci sınıf talebeleri aracılığıyla alınmaya ve nakledilmeye başlanmıştır. *Muvatta*'ın İmâm Mâlik'in vefatından sonra bir çok bölgeye yayılıp, ünlenmesinden sonra onun talebeleri, İmâm Mâlik'in *muvatta* dışındaki diğer görüşlerini tespit amacıyla çeşitli eserler kaleme almaya başlamışlardır.<sup>14</sup>

Yahyâ b. Leysî (v.234/848), İmâm Mâlik'in önde gelen talebelerinden ve *muvatta*'ı rivayet eden fakihlerden en ünlüsü olarak kabul edilir. Bu zat, ilim tahsili için Endülüsten Hicaz bölgesine gitmiş, orada İmâm Mâlik'ten *muvatta*'ı dinlemişti. Bir başka önemli bilgin de Abdülmelik b. Habib'tir. Bu da Hicaz'a gitmiş, Abdurrahmân b. Kâsım ve o düzeydeki bilginlerden ders almıştır. Endü-

[ قال دخلت على سحنون وهو يومئذ قاض وني عنه تصحيح يمين به ] [ ما وجدت من باع آخرته بنينا غيره إلا المفتي ]

<sup>9</sup> Büstî, İbn Hıbbân, *es-Siqât*, Beyrut 1985, VIII, 299.

<sup>10</sup> Zehebi, *Siyer*, XII,69; Muavvad-Abdülmevcûd, *a.g.e.*, s.135; Hudarî, *a.g.e.*, s.167 vd.

<sup>11</sup> İbn Mâkûlâ, *el-İkmâl*, IV,265; Mahlûf, *Şeceratü'n-nûru'z-zekiyye fi tabakât'l-Mâlikîyye*, s.70; Muavvad-Abdülmevcûd, *a.g.e.*, s.136

<sup>12</sup> Bkz. Brokelmann, *GAL, Suppl.*, I, 299; Kehmâle, Ömer Rızâ, *Mu'cemu'l-müellifin*, Beyrut, ts., V, 224, 225.

<sup>13</sup> Karaman, Hayrettin, *Anahatlarıyla İslâm Hukuku*, İstanbul 1984, I, 71; Kaya, Eyüp Şait, *Mâlikî Mezhebi, DİA*, İstanbul 2003, s.529 vd.

<sup>14</sup> İbn Haldûn, *el-Mukaddime* (çev. Halil Kendir), İstanbul 2004, s.627

lûs'e döndükten sonra mâlikî mezhebinin orada yaymış, ve bu mezhebin görüşlerini esas alan *el-Vâdiha* adlı bir kitap telif etmiştir. Daha sonra onun öğrencilerinden Muhammed b. Ahmed b. Abdülazîz Utbî de *el-Utbî* adında yeni bir eseri kaleme almıştır.<sup>15</sup>

İşte bu iki eserin yanı sıra bir başka eser daha meydana getirilmiştir ki, bu ünlü *el-Müdevvenetü'l-kübrâ*'dır. *Müdevvene*'nin aslı ve yazılış serüveni hakkında şunları söylemek mümkündür:

Kadı İyaz'ın söylediğine göre, Ebû Yûsuf, *Muvatta*'ı Esed b. el-Fürât'tan (v.213/828) dinlemiştir.<sup>16</sup> Aslen Nîsâbur/Horasanlı olan Esed b. el-Fürât, 145/762'de Diyarbakır/Harrân'da dünyaya geldi. Daha sonra Endülûs'e gitti. Sonra Irak'a oradan da Medîne'ye gitti.<sup>17</sup>

İmâm Mâlik'in yanında uzunca bir süre kaldıktan sonra daha fazla fikhî bilgi almak arzusundaydı. Dolayısıyla bir gün İmâm Mâlik'e bir konu hakkında soru yöneltti. İmâm Mâlik cevap verdi. Esed, soruyu çoğaltmaya başlayınca buna kızan İmâm Mâlik;

'حسبك يا مغربي إن أحببت الرأي فليكن بالعراق !'

'Ey Mağribli bu kadar yeter! Eğer rey' (den) çok hoşlanıyorsan Irak'a git!' demiştir. Çünkü, İmam Malik, henüz meydana gelmemiş olaylar hakkında hüküm vermekten kaçınır, farazî fıkıh'tan uzak dururdu. Bu nedenle daha fazla dayanamayan Esed, derhal Irak'a gitti, Ebû Yûsuf, Şeybânî, Esed b. Amr el-Becelî (v.190/806) gibi Hanefîlerin ileri gelenlerinden fıkıh dersleri aldı. Ebû Yûsuf da, *Muvatta*'ı ondan rivayet yoluyla almıştır. Ebû Yûsuf'un *Muvatta*'ı Esed'den dinleyerek almasını duyan İmâm Muhammed, 'Ebû Yûsuf, ilmin (sadece) kokusuyla yetiniyor!' demiştir. Bu sözüyle O, kendisinin *Muvatta*'ı *sema* yoluyla bizatihi İmâm Mâlik'in kendisinden aldığını ima etmiştir.<sup>18</sup>

Esed b. Fürât, Irakta iken Mâlik'in fikhî görüşlerini Ebû Hanîfe ekolünün sistematiğine göre düzenlemek istemiş, Mâlik'in yanında, bizzat ondan 20 yıl süreyle ilim alan Abdurrahman b. Kâsım (v.191/806)) ile Eşheb (v.204/819) gibi Mâlik'in ileri gelen talebelerinden İmâm Mâlik'in görüşlerini derlemeye çalışmıştır. Öte yandan Esed, İmâm Mâlik'in talebelerinden İbn Vehb (v.197/812) ile de karşılaşmış, kendisine Mâlik'in görüşlerini derlemek istediğini iletmış, İbn Vehb ise bunu kabul etmemiştir. O da İmâm Mâlik'in diğer bir ünlü talebesi Abdurrahmân b. Kâsım'a gidip kendisine konuyu açmış, o da bu isteğini kabul ederek her konuda İmâm Mâlik'in görüşlerini açıklamıştır. İşte bu diyaloglardan oluşan bilgiler *el-Müdevvene*'nin de alt yapısını meydana getirmiştir.<sup>19</sup>

İbn Kâsım'ın verdiği cevaplar dört türlü oluyordu:

a-İmâm Mâlik'ten kesinlikle bildirdiği rivayetler:

b-Tereddütte olduğu rivayetler:

<sup>15</sup> İbn Haldûn, *a.g.e.*, s.628

<sup>16</sup> Kadı İyaz, *Tertibü'l-medârik*, 1,465

<sup>17</sup> Kayravânî, Ebül-Arab (v.333/944), *Tabaqâtu ulemâi İfrîqiyye ve Tûnis* (thk.A.eş-Şâbbî-N.H.el-Yâfi), Tunus 1985, s.164. İbn Ferhûn, *a.g.e.*, s.161; Mahlûf, *Şeceratü'n-nûru'z-zekîyye*, s.62.

<sup>18</sup> Kayravânî, *a.g.e.*, s.164; İbn Ferhûn, *a.g.e.*, s.161; Kevserî, *Bülgü'l-emânî*, s.14 (Kevserî'nin belirttiğine göre *Esed b. Fürât*'ın İmâm Muhammed'den ne kadar çok yararlandığına dair geniş bilgi, *Târîhu Kayravân*' adlı eserde genişçe anlatılmıştır); Mahlûf, *a.g.e.*, s.62.

<sup>19</sup> İbn Haldûn, *a.g.e.*, s.628; Zeydân, Abdülkerim, *el-Medhal li-dirâseti's-Şer'i'ati'l-İslâmiyye*, Ammân 1990, s.139; Kevserî, *a.g.e.*, s.17, 18; Mahlûf, *a.g.e.*, s.62.

[Bunları da: 'أظن - أحسب - أخال'...*sanıyorum ki... bana öyle geliyor ki...öyle sanıyorum ki...* gibi ifadelerle belirtirdi].

c-İmâm Mâlik'ten *kesin* ya da *zannî* olarak hiçbir şey bilmediği meseleler: [Fakat bunların benzeri bir mesele bellediğinden onlar hakkında Mâlik'in benzeri için verdiği hükmü verirdi].

d-Mâlik'ten rey naklolunmadığı gibi benzeri de bir mesele bulunmayan konular ve hükümler. [Bunları kendi rey ve ictihâdıyla nakletmiştir].<sup>20</sup>

İşte bu verilen cevapların tamamından '*el-Esedîyye*' adlı eser meydana gelmiştir. Esed b. Fûrât bunu alarak, Tunus'a (Kayrevân) gitti. Sehnûn, '*Esedîyye*'yi alarak ona okudu. Kitapta geçen '*zannediyorum ki...*' vb. ifadelerden dolayı orada bulunanlardan bazıları, Esed b. Fûrât'ı tenkit edip, onun hakkında ileri geri konuşmaya başladıklarında O da bunun bir kusur olmadığını, çünkü kitaptaki bu ifadelerin (kendisine) Abdurrahmân b. Kâsım'a ait olduğunu söyledi.<sup>21</sup>

Sehnûn, '*Esedîyye*'yi ele aldı. Hakkında söylenen şeyleri kesmek ve şüpheyi kaldırmak için Mısır'a, İbn Kâsım'a gitti ve durumu ona arz etti. Ve kendisine: "Bunu senden dinlemek istiyorum" deyince, İbnü'l-Kâsım bu isteği kabul etti. Ve kitabı birlikte okumaya başladılar. Esed'in kitabındaki *zannî* olan yerleri, Mâlik'e nispeti şüpheli olan yerleri Mâlik'in kavli olmayan yerlerde ictihâdıyla verdiği cevapları, Mâlik'in usûlüne göre verilmiş cevapları kitaptan çıkardılar. Böylece kitap baştan sona tezhîp edilip ayıklandı. Sehnûn bu yeniden düzenlenmiş kitabı aldı. İbnü'l-Kâsım durumu Esed b. Fûrât'a yazdı. Kendi kitaplarını bununla karşılaştırdı. Ve: "...Çünkü ben, benden rivayet etmiş olduğun meselelerin bir kısmından döndüm" dedi. Esed sözü edilen mektubu alınca çok kızdı. Ancak başka bir rivayete göre, kitabını Sehnûn'un kitabı ile karşılaştırıp hataları düzelterip tashih etti. Bu iş halk arasında yayıldı. Halk '*el-Esedîyye*'yi bırakıp, Sehnûn'un kitabına sarıldı. Sehnûn bundan sonra bu kitabı üzerinde yine çalışmalarda bulundu. Rivayetleri tek tek yeniden inceledi. Yani kitabını baştan sona kadar yeniden düzenledi. Kitaptaki bâbları (bölüm) belirledi. Bu bâbların sonlarına hadis ve âsârdan ekledi. İşte '*el-MÜDEVVENE*' böylece meydana geldi.<sup>22</sup>

Fakat, Sehnûn'un kitabındaki konular da birbirine iyice karıştığı için halk bu kitabı, '*el-Müdevvene ve'l-muhtelita*' diye isimlendirmiştir. İşte Kayrevân halkı Sehnûn'un kitabına, Endülüs halkı da '*el-Vâdiha* ve '*el-Utbiyye*'ye itibar ettiler. Daha sonra İbn Ebî Zeyd sözü edilen bu kitabı, '*el-Muhtasar*' adıyla kısaltıp özetledi. Yine Kayrevân faqihlerinden Ebû Saîd el-Berâdîi de aynı eseri '*et-Tehzîb*' adını verdiği bir kitapta özetledi. Bundan sonra Afrika bölgesi alimleri Ebû Saîd'in bu kitabını esas almışlar diğerlerini bırakmışlardır. Aynı şekilde Endülüslüler de '*el-Utbiyye*'yi esas almışlar, el-Vâdiha ve diğerlerini bırakmışlardır. Mâlikî mezhebine mensup âlimler daha sonra bu temel kitapları şerh etmeye ve birleştirmeye devam etmişler, Müdevvene üzerine çok sayıda eseri kaleme almışlardır. Bu müellifler arasında İbn Yûnus, Lahmî, İbn Muhriz, Tunûsî ve İbn Beşîr vardır.<sup>23</sup>

İbn Rüşd el-Cedd (v.520/1126), kendisinden yapılan istek üzere '*el-Utbiyye*'nin zor meselelerini açıklayan '*el-Beyân ve't-Tahsîl*' adlı muazzam eserini

<sup>20</sup> İbn Haldûn, *el-Mukaddime*, s.628; Ebû Zehrâ, *Mâlik*, s.210; Zeydân *a.g.e.*, s.139.

<sup>21</sup> İbn Haldûn, *a.g.e.*, s.628; Ebû Zehrâ, *Mâlik*, (Kâdî İyâz'ın *Tertibü'l-Medârik*'in'den naklen) s.210.

<sup>22</sup> Ebû Zehrâ, *Mâlik*, s.210, 211; Zeydân, *a.g.e.*, s.139.

<sup>23</sup> İbn Haldûn, *el-Mukaddime*, s.628; Muavvad ve Arkadaşı, *a.g.e.*, s.135, 136; Siddîk Hasen Hân, *Ebcedü'l-Ulûm*, Beyrut 1978, II,412.

kaleme aldı. Dolayısıyla eser, el-Utbiyye'nin hacimli bir şerhi niteliğindedir. Kısa sürede şöhret bulan bu eser, öylesine ünlendi ki, Endülü's ve Kuzey Afrika bölgesi bilginleri bu esere büyük bir değer verir oldular. Bu yoğun ilgi nedeniyle eser, zamanla *el-Utbiyye*'nin yerini aldı. İbn Rüşd, gerek *el-Müdevvene* gerekse *el-Müdevvene* üzerine yapılan çalışmalardan elde ettiği ilmî ve tecrübî birikim ile öğretim, fetva ve kaza görevleri sırasında elde ettiği bürokratik formasyon deneyimini sonraki kuşaklara -özellikle- bu eser aracılığı ile aktarmıştır. Dünyanın değişik kütüphanelerinde bir çok yazması bulunan eser 18 cilt halinde (19 ve 20 fihrist) Muhammed Haccî tarafından Beyrut'ta neşredilmiştir (1984).<sup>24</sup>

İbn Rüşd'ün *el-Müdevvene*'ye yapılan ihtisar geleneğine uyularak hazırlanmış *el-Mukaddimât* adlı eserini de bu arada zikretmek gerekir.<sup>25</sup>

### B. Eserin Mâlikî literatüründeki yeri:

Bu önemli eserin değerlendirilmesi babında şunları söylemek mümkündür.

1-*el-Müdevvene*, Mâlikî fıkının *el-Muvatta*'dan sonra en muteber fıkıh kaynağıdır. Bunların yanı sıra Mâlikî ekolünün diğer meşhur ve önde gelen eserleri arasında şunları zikredebiliriz.<sup>26</sup>

a-İbn Habîb'in '*el-Vâdiha*'sı,

b-Muhammed el-Utbî'nin, '*el-Müstaracetü'l-Utbiyye ale'l-muvatta*' adlı eseri,

c-İbn Ebî Zeyd el-Kayrevânî'nin '*Bâqûratu's-sa'd*' diye de anılan Risâlesi,

d-Yine aynı müellifin, '*Nevâdir*' adlı eseridir ki, yazar bu eserde önceki döneme ait temel ve ana meseleleri bir araya getirmiştir. Kalınca bir ciltten oluşmaktadır.

e-İbnu'l-Cellâb'ın '*et-Ta'rifât*',

f-Şihâbüddîn el-Qarâfî'nin '*ez-Zehîra*' adlı eseri,

g-Şeyh Halil b. İshâq'ın '*el-Muhtasar*',

h-Hattâb'ın '*Mevâhibü'l-Celîl Muhtasarı's-Şeyh Halîlî*',

ı-Zürqânî'nin '*Şerh alâ Muhtasarı Halîlî*',

i-Hıraşî'nin '*Fethu'l-Celîl alâ Muhtasarı Halîlî*',

j-Muhammed es-Sâvî'nin '*eş-Şerhu'l-Kebîr alâ Muhtasarı Sîdî Halîlî*',

k-Rahûnî'nin '*Hâşiye alâ şerhi'z-Zürkânî li Muhtasarı Halîlî*',

l-Düsûqî'nin '*Hâşiye alâ's-Şerhi'l-Kebîr*',

m-Ahmed Sinbâvî'nin '*el-Mecmûu'l-Fikhî fî Mezhebi Mâlikî*',

n-Muhammed Uleyş '*Şerhu Fethi minehi'l-celîl alâ muhtasarı'l-allâme Halîlî*,

o-Şenkîtî'nin '*Mevâhibü'l-Celîl min Edilleti Halîlî*',

2-*Müdevvene*'yi nakleden Abdurrahmân b. el-Kâsım iken onu yeniden düzenleyen ise, Sehnûn'dur. *Müdevvene*'nin oluşumu, bir şema özetlemek mümkündür:

<sup>24</sup> Dönmez, İbrahim Kâfî, '*el-Beyân ve't-Tahsîl*', DİA, İstanbul 1992, VI, 29, 30; Bardakoğlu, Ali, *İbn Rüşd*, DİA, İstanbul 1999, s.255, 256.

<sup>25</sup> Bkz. Bardakoğlu, aynı yer.

<sup>26</sup> Muavvad ve Arkadaşı, *a.g.e.*, s.139, 140.

## İMÂM MÂLİK (v.179/795)

ABDURRAHMAN B. KÂSİM (v.192/808)

ESED B. FÜRÂT (v.213/828) ..... SEHNÛN (v.240/854)

[A. b. Kâsım'dan yapılan I.Rivayet] ..... [A. b. Kâsımdan yapılan  
II. Rivayet]

(el-Esedîyye) ..... (el-Müdevvene)

3-Müdevvene, fıkıhın konularına göre düzenlenmiş olup, 40 bin mesele, dört bin hadis, otuz altı bin Sahâbi ve Tâbiîn eserini (görüşü) muhtevî olup, ilk defa 1323'de *matbaatu's-saâde* tarafından basılmıştır.<sup>27</sup>

4-Müdevvene'deki görüşler, çoğunlukla İbn Vehb ve Abdurrahman b. el-Kâsım tarafından nakledilmiş ve [ ابن وهب ] şeklinde gösterilmiştir. Bazan da [ قال سحنون ] şeklinde Sehnûn'un görüşü açıkça belirtilmiştir.<sup>28</sup>

5-Metindeki [ قلت ] sözü Sehnûn'a aittir. [ قال ] ise, Abdurrahmân b. Kâsım'ın, Sehnûn'un sorularına verdiği cevâbî görüşlerini yansıtır. Abdurrahmân'a sorulan sorulara onun cevabı: [ قال مالك ] şeklindedir.

6-Müdevvene, Irak fıkıhında, Muhammed b el-Hasen'in yazdığı kitaplardaki meselelere bakılarak yazılmıştır. Bir başka deyişle Esed b. el-Fürât, *el-Esedîyye* adlı kitabını Hanefî fıkıh kitaplarının yazılım sistematigiinden etkilenererek oluşturmuştur. Bu da gösterir ki *el-Müdevvene* yapısal olarak Irak/Hanefî ekolünün etkisiyle kaleme alınmıştır.<sup>29</sup>

7-Müdevvene, İmâm Mâlik'in ve onun talebelerinin görüşlerini, İbnü'l-Kâsım'ın, İmâm Mâlik'in usûlüne göre çıkardığı meseleleri içine almıştır. Böylece bu kitap, bir *mukayyeseli* (*mukâran*) fıkıh kitabı niteliğindedir.

8-Öte yandan bu eser, Mâlikî fıkıh ekolü içerisinde 'mezhepte tahriç' türü geleneğin de ilk eseri sayılır.

<sup>27</sup> Hallâf, Abdülvehhâb, *Hulasâtu târihu't-teşri'î'l-İslâmî*, İstanbul 1984 (Ofset baskı), s.336; Dört ciltten oluşan bir başka baskıya göre eser, *Kitâbü'l-Vudû* ile başlamakta *Kitâbü'd-Diyât* bölümüyle sona ermektedir (Beyrut, ts. *Dâru'l-Kütübü'l-İlmîyye*).

<sup>28</sup> Eserdeki görüşlerin kendisine nispet edilen şahıslar bakımından kabaca şu sayıları vermek mümkündür: *İmâm Mâlik* 6219; *İbnü'l-Kâsım* 1424; *İbn Vehb* 717; *Eşheb'e* 213; *Sehnûn'a* ise 615 nispet bulunmaktadır. Bu sayılar da gösteriyor ki, Eser *İmâm Malik*'in görüşleri merkezinde, *İbnü'l-Kâsım* alt yapısıyla, *Sehnûn* sistematigiyle ve *İbn Vehb* ve *Eşheb* rivayet aracılığıyla oluşturulmuştur.

<sup>29</sup> Ebû Zehra, *Mâlik*, s.211.